मोचरसः। इति राजनिर्घण्टः॥ (पीतशालः। अस्य पर्य्यायो यथा,—
"सुरसो बीजकश्चैव पीतशालोऽभिधीयते॥"
इति गारुड़े २०८ अध्यायः॥
तुलसीविशेषः। अस्य गुणा यथा,—
"हिक्काकासविषश्वासपार्श्वशूलविनाशनः।
पित्तकृत्कफवातघ्नः सुरसः पूतिगन्धनुत्॥"
इति चरके सूत्रस्थाने। २७ अध्यायः॥
"कफानिलविषश्वासकासदौर्गन्ध्यनाशनः।
पित्तकृत् पार्श्वशूलघ्नः सुरसः समुदाहृतः॥"
इति सुश्रुते सूत्रस्थाने ४६ अध्यायः॥)
सुरसः, त्रि,(शोभनो रसो यस्य।) स्वादुः। इति मेदिनी॥ सुन्दररसयुक्तश्च। (यथा, बृहत्संहितायाम्। ५४। १०३।
"तस्यां प्रभूतं सुरसञ्च तोयं
कृष्णाथवा यत्र च रक्तमृत् वा॥")
सुरसद्म, [न्]क्ली,(सुराणां सद्म।) स्वर्गः। इति हलायुधः॥ (देवगृहम्। यथा, कथासरित्सागरे। ९३। ८३।
"एत मोक्षं प्रयातेति वदन्त्यामिव दूरतः।
वाताक्षिप्तसमुत्क्षिप्तैः सुरसद्मध्वजांशुकैः॥")
सुरसम्भवा, स्त्री, (सुरप्रियः सम्भवो यस्याः।) आदित्यभक्ता। इति राजनिर्घण्टः॥
सुरसरित्, स्त्री,(सुराणां सरित्।) गङ्गा। इति हलायुधः॥ (यथा, रघुः। २। ७५।
"सुरसरिदिव तेजो वह्निनिष्ठ्यूतमैशम्॥")
सुरसर्षपकः, पुं,(सुरप्रियः सर्षपः। ततः कम्।) देवसर्षपः। इति राजनिर्घण्टः॥
सुरसा, स्त्री, (शोभनो रसो यस्याः।) तुलसी। यथा। सुरसा स्त्री तु पर्णासे। इति शब्दरत्नावली॥ पर्णासे तु नपुंसकम्। इति मुद्राङ्कितमेदिनी॥ पर्णासे पुंनपुंसकम्। इति हस्ताक्षरमेदिनी॥ सुरसस्तु त्रिषु स्वादौ पर्णासे न नपुंसकम्। इति च कस्याञ्चिन्मेदिन्यां पाठः॥*॥ रास्ना। इत्यमरः। २। ४। ११४॥ मिश्रेया। इति शब्दचन्द्रिका॥ ब्राह्मी। इति रत्नमाला॥ महाशतावरी। इति राजनिर्घण्टः॥ दुर्गा। इति केचित्॥ नागमाता। इति मेदिनी॥ यथा,—
"ततो देवाः सगन्धर्व्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः।
अब्रुवन् सूर्य्यसङ्काशां सुरसां नागमातरम्॥
अयं वातात्मजः श्रीमान् प्लवते सागरोपरि।
हनूमान्नाम तस्य त्वं मुहूर्त्तं विघ्नमाचर॥
राक्षसं रूपमास्थाय सुघोरं पर्व्वतोपमम्।
दृष्ट्वा करालं पिङ्गाक्षं वक्त्रं कृत्वा नभस्पृशम्॥
बलमिच्छामहे ज्ञातुं भूयश्चास्य पराक्रमम्।
त्वां विजेष्यत्युपायेन विषादं वा गमिष्यति॥"
इति वाल्मीकीये रामायणे सुन्दराकाण्डे१ सर्गः॥
नदीभेदः। इति श्रीभागवते ५ स्कन्धे १९ अध्यायः॥ (अप्सरोविशेषः। यथा, महाभारते। १। १२३। ६०।
"पुण्डरीका सुगन्धा च सुरसा च प्रमाथिनी॥"
राक्षसीविशेषः। तद्विषयको मन्त्रो यथा,—
"हिमवदुत्तरे कूले सुरसा नाम राक्षसी।
तस्या नूपुरशब्देन विशल्या गुर्व्विणी भवेत्॥"
इति हारीते चिकित्सितस्थाने ५१ अध्याये॥)
सुरसाष्टः, पुं, वृक्षगणविशेषः। यथा,—
"निर्गुण्डी तुलसी ब्राह्मी बृहती कण्टकारिका
पुनर्नवेति मुनिभिः सुरसाष्टः प्रकीर्त्तितः॥"
इति शब्दचन्द्रिका॥
सुरसिन्धुः, पुं, (सुराणां सिन्धुः।) गङ्गा। इति केचित्॥ (यथा, कथासरित्सागरे।१८।६२।
"निवसन्ति च देशेऽपि सुरसिन्धुसमाश्रिते॥")
सुरसुन्दरी, स्त्री, (सुराणां सुन्दरी रमणी सुरेषु सुन्दरी इति वा।) अप्सरसः। दुर्गा। इति केचित्॥योगिनीविशेषः। तद्विवरणं योगिनीशब्दे द्रष्टव्यम्॥ (सुरस्त्री। यथा,किराते।५।२८।
"अस्मिन् रतिश्रमनुदश्च सरोजवाताः
स्मर्त्तुं दिशन्ति न दिवः सुरसुन्दरीभ्यः॥")
सुरा, स्त्री, (सु अभिषवे+क्रन्। स्त्रियां टाप्। इत्युणादिवृत्तौ उज्ज्वलः। २।२४। यद्वा, सुष्ठु रायन्त्यनयेति। सु+रै शब्दे+"आतश्चोपसर्गे। ३। ३। ११६। इत्यङ्। टाप्।) चषकम्। मद्यम्। इति मेदिनी॥ अस्याः पर्य्यायगुणादि मदिराशब्दे मद्यशब्दे च द्रष्टव्यम्। सुराया विशेषगुणा यथा,—
"कृशानां सक्तमूत्राणां ग्रहण्यर्शोविकारिणाम्
सुरा प्रशस्ता वातघ्नी स्तन्यरक्तक्षयेषु च॥"
इति राजवल्लभः॥
तत्पानप्रायश्चित्तं यथा,—
"ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः।
सेतुं दृष्ट्वा विशुध्यन्ते तत्संयोगी च पञ्चमः।
ततो धेनुशतं दद्यात् ब्राह्मणानान्तु भोजनम्॥"
इति गारुड़े २२६ अध्यायः॥*॥
तत्पाने शुक्राचार्य्यशापो यथा,—
"सुरापानाद्वञ्चनां प्रापयित्वा
संज्ञानाशं चैनमस्यातिघोरम्।
दृष्ट्वा कचञ्चापि तथापि रूपं
पीत तथा सुरया मोहितेन॥
समन्युरुत्थाय महानुभाव-
स्तदोशना विप्रहितं चिकीर्षुः।
काव्यः स्वयं वाक्यमिदं जगाद
सुरापानं प्रति वै जातशङ्कः॥
यो ब्राह्मणोऽद्यप्रभृतीह कश्चित्
मोहात् सुरां पास्यति मन्दबुद्धिः।
अपेतधर्म्मा ब्रह्महा चैव स स्यात्
अस्मिन् लोके गर्हितः स्यात् परे च॥
मया चेमां विप्रधर्म्मोक्तसीमां
मर्य्यादां वै स्थापितां सर्व्वलोके।
सन्तो विप्राः शुश्रुवांसो गुरूणां
देवा दैत्याश्चोपशृण्वन्तु सर्व्वे॥"
इति महाभारते। १। ७६। ५९—६२॥
ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानां त्रिविधसुरापानप्रायश्चित्तादि यथा,—
"सुरां पीत्वा द्विजो मोहादग्निवर्णां सुरां पिबेत्।
तथा स्वकाये निर्दग्धे मुच्यते किल्बिषात्ततः॥
गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिबेदुदकमेव वा।
पयो घृतं वा मरणाद्गोसकृद्रसमेव वा॥
कणान् वा भक्षयेदब्दं पिण्याकं वा सकृन्निशि।
सुरापानापनुत्त्यर्थं बालवासा जटी ध्वजी॥
सुरा वै मलमन्नानां पाप्मा च मलमुच्यते।
तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरां पिबेत्॥
गौड़ी पैष्टी च माध्वी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा।
यथैवैका तथा सर्व्वा न पातव्या द्विजोत्तमैः॥
यक्षरक्षःपिशाचान्नं मद्यं मांसं सुरासवम्।
तद्ब्राह्मणेन नात्तव्यं देवानामश्नता हविः॥
अमेध्ये वा पतेन्मत्तो वैदिकं वाप्युदाहरेत्।
अकार्य्यमन्यत् कुर्य्याद्वा ब्राह्मणो मदमोहितः॥
यस्य कायगतं ब्रह्म मद्येनाप्लाव्यते सकृत्।
तस्य व्यपैति ब्राह्मण्यं शूद्रत्वञ्च स गच्छति॥
एषा विचित्राभिहिता सुरापानस्य निष्कृतिः॥
इति मानवे ११। ९१—९९॥
सौत्रामणियज्ञेऽपि तत्पाननिषेधो यथा,—
"यद्घ्राणमक्षो विहितः सुराया-
स्तथा पशोरालभनं न हिंसा।
एवं व्यवायः प्रजया न रत्यै
इमं विशुद्धं न विदुः स्वधर्म्मम्॥"
इति श्रीभागवते। ११। ५। १३॥*॥
"यस्मात् सुराया घ्राणभक्षः अवघ्राणं स एव विहितः न पानं तथा पशोरपि आलभनमेव विहितं न तु हिंसा। अतो न यथेष्टभक्षणाभ्यनुज्ञेत्यर्थः। व्यवायोऽपि प्रजया निमित्तभूतया न रत्यै। अतो मनोरथवादिन इमं विशुद्धं स्वधर्म्मं न विदुरिति।" इति तट्टीकायां श्रीधरस्वामी॥ अन्यत् प्रायश्चित्तशब्दे द्रष्टव्यम्॥*॥ सुरापाने वर्णनीयानि यथा,—
सुरापाने विकलता स्खलनं वचने गतौ।
लज्जा मानच्युतिः प्रेमाधिक्यं रक्ताक्षता भ्रमः॥"
इति कविकल्पतायां १ स्तवके ३ कुसुमम्॥
सुराः,[रै] पुं स्त्री,धनवान्। सु शोभनो रा धनं यस्येति बहुव्रीहौ कृते रैशब्दस्य रादेशेन निष्पन्नः॥
सुराकरः, पुं, (सुराया आकरः।) नारिकेलवृक्षः। इति केचित्। मद्योत्पत्तिस्थानम्। यथा।
"आकराः शुचयः सर्व्वे वर्जयित्वा सुराकरम्।"
इति शुद्धितत्त्वे बौधायनवचनम्॥
सुराङ्गना, स्त्री, (सुराणामङ्गना।) देवपत्नी अप्सरसः॥ इति केचित्। यथा,—
"सुरद्रुमूलमण्डपे विचित्ररत्ननिर्म्मिते
लसद्वितानभूषिते सलील-विभ्रमालसम्।
सुराङ्गनाभवल्लवीकरप्रपञ्च चामर-
स्फुरत्समीर-वीजितं सदाच्युतं भजामि तम्॥"
इति छन्दोमञ्जर्य्याम् २ स्तवकः॥
सुराचार्य्यः, पुं, (सुराणामाचार्य्यः।) बृहस्पतिः। इत्यमरः। १। २। २४॥